ФИЛОСОФСКА АНТРОПОЛОГИЯ

АНТРОПОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В ТВОРЧОСТІ ІБН СІНІ

К. О. Гололобова

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, біоетики та історії медицини,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця
katerinagololobova2017@gmail.com
ORCID 0000-0003-3343-5978
DOI: [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2020-1\(15\)-2\(16\)-49-56](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2020-1(15)-2(16)-49-56)

Анотація

Катерина Гололобова. Антропологічні проблеми в творчестві на Ібн Сіна. Стаття аналізує наукове і філософське наслідство на Ібн Сіна, який є один з найвидатніших представників філософії в Близькому Сході. Ібн Сіна є виключним ученим і лікарем з Ісламського Ренесансу, належить до учених з першої величини в світовій культурі, науці, філософії і медицині. Човешка природа займає центральне місце в творчестві на Ібн Сіна. Наукове наслідство на Ібн Сіна, особливо його антропологічне учіння, внесло свій внесок у розуміння природи і самої сутності людини, у глобальні виклики сучасного світу. В наукових його працях розглядаються вічні питання буття людини. Ідеї на Ібн Сіна залишаються геніальними, він розглядає людину, використовуючи холистичний підхід, закладає підвалини сучасної лікарської етики, визначив систему фундаментальних етичних понять, які мають специфічний медико-біологічний та клінічний зміст. Він розглядає людину як нерозривну єдність духу, душі та тіла. Наукове і філософське наслідство на Ібн Сіна є дуже важливою сполучною ланкою єдиної культури.

Ключові думи: антропология, холизм, философия на Близькому Сході, Ібн Сіна, перипатетизм, човешка сутність, аристотелизм

Анотація

Катерина Гололобова. Антропологічна проблематика в творчості Ібн Сіні. В статті аналізується науково-філософська спадщина одного з найвидатніших представників філософії Середнього Сходу Ібн Сіні. Ібн Сіна – видатний вчений та лікар Східного Відродження – належить до науковців першої величини в світовій культурі, науці, філософії та медицині. Проблема людини займає центральне місце в творчому доробку науковця. Творчий доробок Ібн Сіні, особливо його антропологічне вчення, сприяє знаходженню відповідей на запитання, що виникають в процесі пізнання деяких аспектів природи та самої сутності людини і, частково, на глобальні виклики сучасного світу. Саме в його творчості ставляться і вирішуються одвічні питання буття людини. Ідеї Ібн Сіні були і залишаються геніальними, він розглядав людину, використовуючи холистичний підхід, закладав підвалини сучасної лікарської етики, визначив систему фундаментальних етичних понять, які мають специфічний медико-біологічний та клінічний зміст. Він розглядав людину як нерозривну єдність духу, душі та тіла. Наукова і філософська спадщина Ібн-Сіні є дуже важливою сполучною ланкою єдиної куль-

турної традиції людства. Вчений вніс нові ідеї у безліч областей наукової діяльності.

Ключові слова: антропологія, холізм, філософія Середнього Сходу, Ібн Сіна, перипатетизм, проблема людини, аристотелізм

Abstract

Kateryna Hololobova. Anthropological Issues in the Work of Ibn Sina. The article analyzes the scientific and philosophical heritage of Ibn Sina, one of the most prominent representatives of the Middle East philosophy. Ibn Sina, an outstanding scientist and physician of the Eastern Renaissance, is among the first-class scholars in world culture, science, philosophy and medicine. The problem of man takes a central place in the creative work of a scientist. The creative work of Ibn Sina, especially his anthropological teaching, promotes finding answers to questions arising in the process of knowing some aspects of nature and the very essence of man, and partly on the global challenges of the modern world. It is precisely in his work that the eternal questions of human existence are addressed and resolved. Ideas of Ibn Sina were and remain genius, he considered a man in terms of a holistic approach, laid the foundations for modern medical ethics, defined a system of fundamental ethical concepts that have specific medical, biological and clinical content. He regarded man as the inseparable unity of spirit, soul and body. The scientific and philosophical heritage of Ibn Sina is a very important link of the only cultural tradition of mankind. The scientist introduced new ideas in many fields of scientific activity.

Key words: anthropology, holism, philosophy of the Middle East, Ibn Sina, peripatethism, human problem, aristotelianism

Постановка проблеми. Філософія Середнього Сходу подарувала світу безліч талановитих мислителів, науковців, поетів та філософів. У той час, коли на Заході лише починали сіяти зерна раціоналізму та науковості, на Середньому Сході повною мірою розвивалася наука і розквітав аристотелізм. Саме під впливом арабських філософів, нові ідеї почали проростати і на Європейському Заході. Одним з найвидатніших представників філософії Середнього Сходу був і залишається Абу Алі Ібн Сіна.

У західній, європейській культурі поширеною є думка про те, що зародження та розвиток науки – це винятково західний феномен. Часто не береться до уваги той факт, що не лише писемність, поняття нуля та принцип математичного доведення народилися на Середньому Сході. Більше того, і так звані точні науки, як і експериментальний метод (серцевина точної науки) також вперше з'явилися саме там. (Творча спадщина Ібн Сіни та сучасність, 2009, с. 13). Цю ситуацію вдало виокремив Б. Рассел. В "Історії західної філософії" він писав, що: "...Наука, філософія, поезія та всі види мистецтв розквітли у світі Мухаммеда, тоді як Європа була занурена у дикунство. Європейці з їхньою непростою звуженістю поглядів називали цей період "темним століттям", але лише у Європі він був "темним". Фактично лише у християнській Європі, оскільки Іспанія, яка була мухаммеданською, мала блискучу культуру". (Рассел, 1959, с. 154).

Феномен енциклопедиста Ібн Сіни, як і багатьох його попередників та послідовників, нагадує нам те, що наука та сучасні знання Заходу своїм корінням сягають саме культури ісламського світу.

Ібн Сіна – видатний вчений та лікар Східного Відродження – належить до зірок першої величини на небосхилі світової культури, науки, філософії та медицини. Щоб розкрити зміст філософської спадщини Ібн Сіни, слід вдатися до історико-методологічного аналізу його філософських поглядів – по-перше, і методично розкрити їхнє життя у сучасній філософії – по-

друге. А оскільки він був лікарем-філософом, що надзвичайно цінував ще Гіппократ, неможво не звернутися і до філософської проблеми медицини взагалі і сучасної медицини, зокрема. Саме філософська проблема медицини та медицина взагалі нерозривно пов'язані з антропологічною проблематикою.

Завданням даної статті є аналіз науково-філософської спадщини Ібн Сіні та виокремлення в межах його медичного, філософського та етичного вчення антропологічної проблематики; розгляд його вчення в межах сучасних етико-соціальних та наукових проблем, з метою їхньої актуалізації для сьогодення.

Виклад основного матеріалу. В історії філософії складається традиційне тлумачення філософії Ібн Сіні як перипатетичної, тобто, пов'язаної з перипатетичною (прогулянковою) школою (Лікей) Аристотеля. У своїй "Протрептиці" Аристотель тлумачить філософію як знання взагалі. Тому філософія ділиться ним на "першу" ("метафізика", роздуми після вивчення природи) та "другу" ("фізика", природа). Цим самим наукове знання поділялося на теоретичне та емпіричне, практичне. (Творча спадщина Ібн Сіні та сучасність, 2009, с. 26).

Проблема людини займає безумовно центральне місце в творчому доробку Ібн Сіні. Історичний період творчості та життя видатного лікаря, філософа та науковця відділяє від нашого часу багато сторіч, однак його прогресивні ідеї не втратили своєї актуальності і сьогодні. Особливо затребуваними вони стають в переламні періоди історії – коли суспільство зазнає не лише соціальних змін, але й суворих випробувань та морально-етичних викликів.

Актуальність дослідження антропологічної проблематики в творчості Ібн Сіні свого часу була обумовлена динамічним розвитком науки та техніки ще на межі II-го – III-го тисячоліть, коли виникла низка проблем у зв'язку зі загрозами існуванню людства.

Творчий доробок Ібн Сіні і, особливо, його антропологічне вчення, навіть у ті часи сприяло знаходженню відповідей на ті запитання, що виникали в процесі пізнання деяких аспектів природи та самої сутності людини.

Проблеми природи, походження і сутності людини, а також сенсу її життя та вдосконалення є найважливішими антропологічними проблемами, оскільки вони охоплюють буттєві основи її існування. Феномен людини постає і в наші дні не лише як багатопланова і, певною мірою, невичерпна наукова проблема, але і як актуальне практичне завдання, пов'язане зі збереженням людського роду на Землі, подальшим його існуванням та розвитком.

Гуманістична спрямованість філософського вчення Ібн Сіні витримала випробування часом, оскільки у цьому вченні чи не найперше в історії середньовічної культури й була зроблена спроба по-новому побачити та узгодити поміж собою подеколи протилежні речі – розум та віру, філософію та теологію, науку та релігію. Критично засвоївши античну грецьку філософію, Ібн-Сіна слідом за Аль-Кінді та Аль-Фарабі зорієнтував арабську філософську думку на Аристотеля. Як прогресивний мислитель, Ібн Сіна не обмежувався коментуванням, а вийшов за межі обов'язкових вимог релігії та богослов'я, розвинув далі цілу низку сторін вчення Аристотеля.

Згідно з Ібн-Сіною, філософія – це уся сукупність людського знання і в цьому сенсі вона тотожна усій людській мудрості ("хікмет" за його термінологією). За своїм складом філософія ділиться на проблематику теоретичного розуму – філософію пошуку істини, і проблематику практичного розуму – життєву філософію пошуку блага. Визначний вплив на філософські погляди Ібн Сіні здійснив Аристотель, потрібно, насамперед, розуміти, що у філософії Аристотеля мають місце як елементи ідеалізму, так і матеріалізму з переважанням в бік ідеалізму. А що ми спостерігаємо у філософії Ібн Сіні? Категорію "сущє" він розділяє як необхідно сущє та можливо сущє. Перше – є причиною, друге – наслідком. Необхідно сущє у Ібн Сіні ніщо інше як Аллах – причина дійсного світу, який є причиною причин. На цьому і закінчується подібність філософії Ібн Сіні та "першого філософа", як називали Аристотеля на Середньому

Сході. Центральне місце у вченні Ібн Сіни займає теорія еманациї. Згідно з нею, всесвіт – це еманация (випромінювання) божества, де Бог виступає необхідним буттям, першою дійсною сутністю. Однак на цьому й закінчуються поступки Ібн Сіни як ідеалістичним моментам неоплатонізму так і Аристотелю, і, водночас, офіційній теології, а наступна інтерпретація теорії еманациї отримує зовсім інакше трактування. Визнавши творення світу Богом, Ібн Сіна в подальшому вказує, що Бог створив лише те, що є незалежним від нього і є потенційною необхідністю (Корбен, 2009, с. 78). Він не здатен створити щось без наявної матерії. Матерія завжди передує існуванню речей, що у свою чергу потребує матерії, з якої вони складаються. Тобто, впевнений в об'єктивності існування матерії, Ібн Сіна прагне обґрунтувати явища природи з її власних законів і відкидає при цьому ідею божественного творення світу з нічого. Бог виступає в природі насамперед як її творець і складає з нею єдине ціле, він тотожний природі та її внутрішнім властивостям.

Ібн Сіна визнавав природну закономірність ("мазхабі табіат") всезагальною і неповторною навіть при поясненні сутності чудотворства "святих" чи містиків. Він пропонував віднайти матеріальні причини також для різних психічних процесів. У "Каноні лікарської науки" він писав: "Деякі лікарі вважають, що меланхолія виникає через духів, однак той, хто вивчає медицину, не цікавиться виникає вона через духів чи ні; до того ж твердимо, що навіть якщо вона виникає через духів, це все ж таки відбувається внаслідок перетворення природи в чорножовчну, так що найближчою причиною є чорна жовч, а далі нехай будуть джерелом цієї жовчі духи чи не духи" (Ібн Сіна, 1954 б, с. 129). Отже, це є свідченням об'єктивно-природничого підходу вченого у своїх дослідженнях, послідовного дотримання причинно-наслідкового аналізу. Така позиція науковця XI сторіччя ставить Ібн Сіну у виняткове історичне становище предтечі об'єктивно-наукового тлумачення біологічних та фізіологічних процесів у людському організмі, яке характерне лише для сучасного етапу медичних досліджень та лікарської практики (Творча спадщина Ібн Сіни та сучасність, 2009, с. 35).

Здоров'я ж визначалося цим вченням як "здатність або стан, звдяки якому функції (органу), покликаною для їх виконання, виявляються бездоганними"; здоров'я – це "стан, у якому тіло людини за природою і за поєднанням (частинок) є таким, що усі дії, що виходять з нього, здійснюються здорово і повно" (Ібн Сіна, 1954 а, с.142), а хвороба "є неприродним станом людського тіла, який зумовлює по суті первинним чином розлад у дії (хворого органу). Це відбувається або від неприродної природи, або від неприродного поєднання частинок". (Ібн Сіна, 1954 а, с.141). Такі тлумачення, перш за все, були спрямовані проти поширених у той час марновірних уявлень про те, що здоров'я – це дар Божий, а хвороба – кара за гріхи.

З позиції сучасної науки цікавим є також і вирішення Ібн Сіною проблеми співвідношення соматичного та психічного, тіла та духа. Аристотель обстоював думку про те, що джерелом усіх душевних сил є серце. Знайомство з "Канонам" також надає підстави вважати Ібн Сіну прихильником цієї ж позиції. Проте, якщо ґрунтовно розглянути його погляди щодо цього питання, то можна дійти висновку про те, що: Ібн Сіна, безумовно, схилився до думки, що місцем перебування та дії душевних сил є мозок, а отже і психічна діяльність виводилася з діяльності головного мозку (Абу Али Ібн Сіна, 1985). Адже в архітектоніці мозку він знаходив відповідні центри і для відчуттів, і для мислення, і для пам'яті. Це було геніальним передбаченням Ібн Сіни, оскільки тогочасна наука не оперувала даними про структурну архітектоніку мозку. І лише пізніше ідея локалізації психічних здатностей у різних центрах мозку, одержала експериментальне підтвердження, що стало підставою для розвитку і психології, і психіатрії і, зокрема, психопатології (Творча спадщина Ібн Сіни та сучасність, 2009, с. 36).

У "Каноні лікарської науки" знаходимо і положення про те, що психічні стани залежать від фізіологічної діяльності мозку: психічне здоров'я є результатом фізичної досконалості мозку, а психічне захворювання – наслідком його фізичного нездоров'я. Ібн Сіна доводить, що

психічні розлади (безсоння, склероз, меланхолії чи депресії) суть захворювання мозку, які шкодять головним чином нашій здатності відчувати та мислити.

Антропологічні погляди Ібн Сіни включають в себе: проблему сутності людини, її походження і розвитку (онтологія); пізнавальні можливості людини (гносеологія); проблему мети і сенсу життя людини (соціо-аксіологія); проблему смерті та потойбічного життя людини (есхатологія); проблеми загальної та індивідуальної природи людини (біологія та психофізіологія), вчення про душу (психологія), а також проблему підсвідомих явищ людської психіки (метапсихологія). У межах цих поглядів Ібн Сіна викладає низку гіпотетичних ідей про зародження життя, про генезис людини та її розвиток, в основу яких і покладає еволюційний принцип.

Проблема людини аналізується Ібн Сіною і в межах науково-медичного та філософського тлумачення. Це, напевне, чи не найважливіша проблема пізнання в усі часи і, зокрема, в країнах арабського Сходу X-XI ст. Отже, ми говоримо про традицію, яка складається з трьох проблем ісламського вчення про людину, щої вплинули на формування раціоналістичної традиції трактування людини у вченні Ібн Сіни (Григорян, 1966, с. 92). Мається на увазі і каламістське розуміння людини як ступеня еманції божественного розуму, і твердження про створення людини Аллахом із глини та води, і про роль душі у здійсненні божественних настанов. Ібн Сіна у цьому питанні був послідовним продовжувачем раціоналістичної традиції трактування людини, яку започаткували його попередники. По-перше, якщо людина в каламі розглядається як щабель еманції божественного розуму, то звідси зрозумілою стає раціоналістична сутність людини, попри різноманітні спроби протиставити розуму всілякі містичні вчення, особливо суфізм. Саме таким переконливим доведенням визначних можливостей людини став феномен стрімкого розвитку культури та науки в умовах халіфату. Наукова діяльність Ібн Сіни є найяскравішим тому прикладом.

По-друге, наратив Корану про природну основу тіла людини (з глини та води) став фундаментальним підґрунтям об'єктивного розуміння структури та функціонування організму людини, яке виявилось у розробці медичних процедур та технологій, використанні природних ліків і у відкритті головної закономірності життя людини – у її єдності з природою, з екологічними вимогами забезпечення життя та здоров'я людини (Авиценна и этика науки и технологии сегодня, 2006, с. 22). Саме внесок Ібн Сіни в розвиток цієї проблеми є одним з найцінніших в історії людської культури та науки.

По-третє, релігійне тлумачення душі як божественної сутності людини, що пов'язує її з Аллахом, містило в собі можливості її розкриття через свідомі вчинки. Ібн Сіна сформував фундаментальну концепцію розуміння людської душі як свідомості людської істоти, звернувши увагу на зв'язок духовно-психічних процесів з діяльністю мозку. Ця концепція отримала своє продовження і у XIX – XX ст. у європейській медицині.

Визначальне методологічне місце в концепції трактування людини Ібн Сіною належить принципу цілісності (холізму) розуміння людини, дослідженні структури та функціонування її організму. Взагалі, проблема цілісності органічних систем, до яких належить і організм людини, є вічною і багатогранною проблемою наукового та філософського пізнання практичної діяльності людини.

Засаднича ідея гносеології Ібн-Сіни чітко сформульована у його останній книзі "Вказівки та настанови" ("Ішарат ва танбехат"). Її сутність полягає в наступному: "Пізнання речі є відображенням її сутності (є почуття та розумі) пізнаючого, який спостерігає пізнавану річ. Ця сутність є або сутністю самої речі, яка перебуває поза пізнаючим, коли він пізнає; або сутністю того, що немає фактичного буття в об'єктивній реальності, як більшість геометричних фігур чи більшість гіпотетичних суцільних, передбачення існування яких у геометрії можливе, проте, які у діяльності не є реальними; або ж образом сутності речі, який адекватно відображається в душі пізнаючого" (Ібн Сіна, 2005, с. 73). Ібн-Сіна наполягає на тому, що відображення у від-

чуттях та розумі речей та явищ можливе лише за умови, якщо вони мають реальні, об'єктивні характеристики та якості, дія яких на відчуття та розум викликає ці відчуття.

Не менш важливим аргументом щодо істинності теорії відображення Ібн-Сіни було і його вчення про спроможність людського розуму до абстрагування, зокрема, його вчення про абстракцію. Адже, абстрагування є специфічним процесом теоретичного пізнання, сутність якого полягає у виділенні та розгляді однієї певної особливості або прикмети пізнаваного об'єкта з метою його поглибленого дослідження (необхідного, суттєвого) для одержання наукового, об'єктивного знання.

Заключним етапом пізнання людини бачиться етап її цілісного пізнання та тлумачення, який має стати холістським. Розв'язати це завдання здатні лише сучасна наука, медицина та філософія, які у сукупності охоплюють усі постави людини: природну, біологічну, соціальну, духовну. Ібн Сіна стояв біля витоків цієї методологічної ідеї сучасної медицини, згідно з якою лікар має лікувати людину, а не хворобу. Адже загальновідомим є той факт, що одне й те саме захворювання у різних людей проходить не за загальними закономірностями патологічного процесу – важливим є його завжди індивідуальний перебіг, який залежить від низки факторів, що властиві конкретній хворій людині: вік, генетичний та імунологічний статус, духовно-психологічний стан тощо. Вже зазначалось, що Ібн Сіна запропонував концепцію єдності психічної діяльності людини та її мозку, інтегративно та спрямовуюча функція якого є одним з невід'ємних механізмів цілісного життя організму в усіх можливих мінливих формах його взаємодії з біотичним та абіотичним оточенням.

Сучасна наука та медицина розкрили природний характер людського організму, які були невідомі Ібн Сіні. Проте, це не применшує значення його ідей щодо цілісності організму людини як прогностичної та істинної. Важливим аспектом стосовно ідеї цілісності людського організму є і підхід Ібн Сіни у визначення ролі душі в процесі функціонування тіла і всієї соціальної діяльності людини. Обґрунтування такого підходу Ібн Сіни до тлумачення сутності людської істоти, її свідомості, її духу, за релігійними уявленнями – факт надзвичайної ваги. Адже він був спрямований на рішучу трансформацію ісламістської традиції у визначення змісту та функцій людської душі як її зв'язку з Аллахом. Але така відкрита діяльність на той час була просто неможливою, самозгубною. Отже, саме тому вченому доводилося звертатися до таких аргументів, які б не виходили за межі дозволених ісламських традицій (Творча спадщина Ібн Сіни та сучасність, 2009, с. 47). Ці ідеї знайшли своє відображення і у “Книзі про душу”, яка входить до його відомої праці “Книга зцілення”. Розробляючи своє вчення про душу, Ібн Сіна головну свою увагу приділяє прояву її вищих здібностей – розумної (людської) душі, трансцендентні початки якої свідчили про її незалежність від матеріальних тіл та вічність її існування (Ібн Сіна, 1961 с. 262).

В етичній традиції перипатетизма сутнісним проявом щастя прийнято вважати насолоду і блаженство. Справжнє блаженство асоціюється з духовним, інтелектуальним спогляданням, на противагу почуттєвій насолоді – як нижчого, минулого, порочного різновиду життєдіяльності людської істоти. Тому категорії насолоди і страждання в етичному вченні Ібн Сіни пов'язані саме з пізнавальним актом, зі сприйняттям людини, яке поділяється на два види: “перший (виникає) ззовні, як відчуття, а другий – з середини, як уява і розум”. Справжню насолоду Ібн Сіна пов'язував з теоретичною діяльністю розуму – самостійного і вільного від будь-яких матеріальних початків, що мають справу з незмінними субстанціями і атрибутами. Промені розуму висвітлюють те, з чого виростає доброта, порядок і щастя. Людина, що віддається розумним насолоді, здатна творити добро і, водночас, споглядати істину, що приносить їй подяку, визнання, славу і шану, а, отже, і справжню насолоду та щастя. Тому він й закликав людей не покладатись на долю, а своєю діяльною активністю йти назустріч своєму щастю та домагатися здобування поставлених цілей вже в цьому світі.

Характеризуючи людину, Ібн Сіна виходить з того, що вона, на відміну від усіх живих істот, за своєю соціальною сутністю є суспільною істотою: “Оскільки людина існує так, що у неї є мета, то вона не може обійтися без суспільства протягом свого існування і бути подібною до тварини, з якою кожний, з метою економії коштів для існування, змушений обмежувати себе та собі подібних за своєю природою” (Ібн Сіна, 2005, с. 82). Ця ідея у її сутності збігається і з апріорі політичних поглядів Аристотеля.

На думку Ібн-Сіни, людина за її природою прагне до хорошого, але пристосовується до впливу навколишнього середовища в залежності від своєї освіти, і саме таким змінюється. Філософ вважав, що усі моральні якості набуваються людиною поступово, і у людини є можливість до того, як складеться її характер, зберегти ці якості; і коли душа зіткнеться з поганим надбанням, людина зможе протистояти ним, проявивши силу волі.

Як лікар, Ібн Сіна, крокуючи за Аристотелем та Гіппократом, співідував принцип складної, професійної лікарської етики, про що йде мова у його працях з медицини. Отже, підвалини сучасної лікарської етики закладав і Ібн Сіна, який визначив відповідний зміст й взаємозв'язок системи фундаментальних етичних понять, що мають специфіку медико-біологічного та клінічного контексту, а використання яких постійно супроводжується етичною рефлексією усіх учасників лікарської сфери діяльності.

Сучасне “технологізоване суспільство” робить людину не лише “перетворювачем” та “конструктором” світу, але й сама людина перетворюється на об'єкт конструювання. Отже, сучасне суспільство потребує створення “нової етики” у розумінні затвердження принципу глобальної відповідальності, перегляду ціннісного ставлення людини до розвитку науки, медицини, культури заради комплексного розв'язання наявних проблем сучасності. Сфера сучасної етики виходить за межі міжлюдських стосунків і охоплює своїм контекстом фактично усе природне середовище, усе живе на планеті і людину як певний біосоціальний феномен. Саме у цій ситуації надзвичайного значення набуває пошук нових етичних положень, які, наприклад, застосовуються в біоетиці. Саме це ставить завдання перед науковою спільнотою, спеціалістами наукових та соціогуманітарних знань використати існуючий методологічний досвід наукового пізнання, зокрема, цілісного та етичного підходів, що допоможе піднести культуру прогнозування усіх можливих загрозливих наслідків біоетичних та генноінформаційних технологій. Саме таку наявну традицію взаємодії науки та етики у свій час закладав й Ібн Сіна. Але етичний комплекс, який був характерний для класичної науки, і який свого часу почав формуватися у філософії Ібн Сіни, у сучасних умовах потребує подальшого коригування, а новітні наукові та суспільні проблеми потребують комплексного, інтегративного вивчення.

Висновки. Як вже зазначалось раніше, Ібн Сіна розробляв своє вчення про медицину, виходячи з ідеї цілісності людського організму (холістичний підхід) та нерозривності його взаємодії з тим чи іншим історичним типом існування людей. Він розглядав людину як нерозривну єдність духу, душі та тіла. Сучасна ідея щодо створення інтегральної медицини, за своєю сутністю, містить в собі й потребу повернення саме до такого цілісного підходу, що його Ібн Сіна застосовував у своїй лікувальній практиці. Наукова і філософська спадщина Ібн-Сіни є дуже важливою сполучною ланкою єдиної культурної традиції людства у цій сфері. Вчений вніс і нові ідеї у низку областей наукової діяльності. Його трактати були надзвичайно популярними на Заході і на Сході.

Ібн Сіна заклав підвалини взаємодії науки та етики, сформулював сутність цілісного та етичного підходів до організації наукових досліджень, які і сьогодні використовуються у сучасній етиці та науці.

Література та посилання

- Абу Али Ибн Сина (1985), *Канон врачебной науки. Избранные разделы*, Фан, Ташкент, 850 с.
- Авиценна и этика науки и технологии сегодня (2006), ЮНЕСКО. Отдел этики технологии, Paris, 33 с.
- Гололобова, К. О. (2017), *Філософія Близького та Середнього Сходу VII – XIV ст.ст.: Глосарій*, Вадекс, Київ, 170 с.
- Григорян, С. Н. (1966), *Средневековая философия народов Ближнего и среднего Востока*, Наука, Москва, 352 с.
- Ибн Сина (1954 а), *Канон врачебной науки, Книга 1*, Ташкент, с. 6, 142 (12-23).
- Ибн Сина (1954 b), *Канон врачебной науки, Книга 3*, Ташкент, с. 129.
- Ибн Сина (1961 с), "О душе", *Избранные произведения мыслителей стран Ближнего и Среднего Востока. IX – XIV в.в.*, Москва, с. 256-281.
- Ібн Сіна (2005), *Вибране* [Перекл. Попова М. В.], Київ, 112 с.
- Корбен, А. (2009), *История исламской философии*, Прогресс-Традиция, Москва, 480 с.
- Рассел, Б. (1959), *История западной философии*, Москва, 509 с.
- Творча спадщина Ібн Сіни та сучасність* (2009), [Відп. Редактори проф. М. В. Попов, докт. М. С. Ватанха], Видавничий дім "Асканія", Київ, 376 с.
- Avicenna (1952), *On theology*, transl. by A. J. Arberry, London.

References

- Abu Ali Ibn Sina (1985), *Canon of medicine. Selected sections* [*Kanon vrachebnoi nauki. Izbrannyye razdely*], Fan, Tashkent, 850 p. [in Russian]
- Avicenna (1952), *On theology*, [Transl. by A. J. Arberry], London.
- Avicenna and the ethics of science and technology today* [*Avitsenna i etika nauki i tekhnologii segodnya*] (2006), UNESCO. Department of Technology Ethics, Paris, 33 p. [in Russian]
- Grigoryan, S. N. (1966), *Medieval Philosophy of the Peoples of the Middle East* [*Srednevekovaya filozofiya narodov Blizhnego i srednego Vostoka*], Science, Moscow, 352 p. [in Russian]
- Hololobova, K. O. (2017), *The Philosophy of the Middle East VII – XIV cen. Glossary* [*Filosoifiya Bly`z`kogo ta Seredn`ogo Sxodu VII – XIV st.st.*], Vadeks, Kiev, 170 p. [in Ukrainian]
- Ibn Sina (1954 a), *Canon of Medicine, Book 1*, Tashkent, p. 6, 142 (12-23). [in Russian]
- Ibn Sina (1954 b), *Canon of Medicine, Book 3*, Tashkent, p. 129. [in Russian]
- Ibn Sina (1961 c), "About the soul" ["O dushe"], *Selected works of thinkers of the countries of the Middle East. IX – XIV centuries*, Moscow, pp. 256-281. [in Russian]
- Ibn Sina (2005), *Selected* [Translated. Popov M.V.], Kyiv, 112 p. [in Ukrainian]
- Ibn Sina's Creative Legacy and Modernity* [*Tvorchy spadshhy`na Ibn Siny` ta suchasnistf*] (2009), [Editors prof. M. V. Popov, assoc. prof. M. Watanha], Publishing House Askania, Kyiv, 376 p. [in Ukrainian]
- Korben A. (2009), *History of Islamic Philosophy*, Progress-Tradition, Moscow, 480 p. [in Russian]
- Russell, B. (1959), *History of Western Philosophy*, Moscow, 509 p. [in Russian]